

ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІКИ АПН УКРАЇНИ

На правах рукопису

ПАЛЬЧЕВСЬКИЙ СТЕПАН СЕРГІЙОВИЧ

ГУМАНІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ ЯК
ЗАСІБ РОЗВИТКУ ТВОРЧИХ ЗДІВНОСТЕЙ УЧНЯ

Спеціальність ІЗ.00.01 -
теорія та історія педагогіки;
ІЗ.00.02 -
методика викладання географії

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1995

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогіки АН України.

Науковий керівник

- кандидат географічних наук,
старший науковий співробітник
СИРОТЕНКО Анатолій Йосипович

Офіційні опоненти

- доктор педагогічних наук,
професор
ПАЛАМАРЧУК Валентина Федорівна

- кандидат географічних наук,
доцент
Загородній Володимир Васильович

Провідна організація - Рівненський державний педагогічний
інститут

Захист відбудеться " 9 " _____ 1995 року

о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради
Д 01.32.02 в Інституті педагогіки АН України /252001, м.Київ,
вул.Трьохсвятительська,8/.

З дисертацією можна ознайомитись в бібліотечі Інституту пе-
дагогіки АН України.

Автореферат розіславий " 8 " _____ 1995 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

М.П. ЛЕГКИЙ
М.П. ЛЕГКИЙ

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність проблеми. Стратегічні завдання реформування освіти в Українській державі передбачають формування освіченої, творчої особистості, для якої властивий високий рівень культури та духовності.

Серед основних принципів освіти, які покликані забезпечити виконання поставлених перед загальноосвітньою школою завдань, визначено, як один з головних, принцип гуманізації.

В сучасній педагогічній літературі питанням визначення критеріїв гуманізму, ситуацій його виховання, ролі гуманізації в структурі навчально-виховного процесу, предмету гуманістичного виховання учнів одними з перших присвятили свою увагу дослідники Ш.А.Амонашвілі, Л.І.Величко, О.І.Вишневський, В.П.Голов, І.М.Журавленко, М.І.Жолдак, А.Ю.Закгейм, В.П.Зінченко, В.І.Кузнецов, В.М.Неменський, Г.І.Онищенко, О.Я.Савченко і ін.

Підсумком проведених досліджень в цьому напрямку стала концепція гуманітаризації шкільної освіти, розроблена АІН України /С.У.Гончаренко, Ю.І.Мальований/.

Питання розвитку творчих здібностей учнів в ході урочної діяльності знайшли своє висвітлення в працях вчених А.Н.Алексюка, В.І.Андреевої, Л.П.Арістової, Д.В.Вількеєва, М.А.Данилова, А.В.Даринського, М.Н.Кашина, В.І.Коротяєва, І.Я.Лернера, М.І.Махмутової, Л.Л.Момот, І.Т.Огородникова, В.Ф.Паламарчук, П.І.Підкасистого, Н.А.Половникової, М.М.Скаткіна, А.П.Усової, М.Д.Ярмаченка і ін. Але, на жаль, ці питання розглянуто у відриві від процесу гуманізації в тому його розумінні, в якому він виступає в сучасних психолого-педагогічних дослідженнях.

Шляхи ж гуманізації освіти, в тому числі географічної, в зв'язку з їхнім впливом на розвиток творчих здібностей учнів вивчені

слабо. Причиною цього є те, що концепція гуманізації географічної освіти недостатньо глибоко розроблена, слабо пов'язана з педагогічною практикою. Для неї характерна невизначеність пріоритетів. До сьогоденішнього дня в науці ведуться суперечки про можливість навчання творчості. Універсальних загальновизнаних методик реалізації такої можливості не створено.

Складність також в тому, що в психолого-педагогічній літературі недостатньо висвітлені шляхи передачі підростаючому поколінню таких елементів шкільної освіти, як досвід творчої діяльності і досвід емоційно-чуттєвого відношення до світу. Причиною цього є невизначеність в алузі географічної освіти педагогічного інструментарію такої передачі.

Актуальність і недостатня розробка даної проблеми у педагогічній науці обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: "Гуманізація: шкільної географічної освіти як засіб розвитку творчих здібностей учня".

Об'єктом дослідження є процес гуманізації навчання географії в школі.

Предметом дослідження - методика розвитку творчих здібностей учнів в процесі навчання географії.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні і експериментальній перевірці шляхів розвитку творчих здібностей учнів, їх духовного росту, збереження здоров'я в ході гуманізації географічної освіти.

Робоче гіпотеза. Гуманізація шкільної географічної освіти є відображенням в освітньому процесі гуманістичних тенденцій у розвитку сучасного суспільства, коли людська особистість визначається найвищою цінністю. Гуманізація ставить в центр своєї уваги учня з його задатками та здібностями, зумовлюючи їх посилення

розвиток. Успішне вирішення її завдань можливе за умов, коли:

- освітній процес будуватиметься на основі прийняття особистісних цілей і запитів учнів, наближення до природи їхнього світопізнання;

- в зміст шкільної географічної освіти включатимуться, крім традиційних її компонентів, знань, умінь та навичок, такі, як досвід творчої діяльності в нерозривному зв'язку з досвідом емоційно-чуттєвого ставлення до світу;

- обов'язковим компонентом змісту шкільної географічної освіти стане духовність як першооснова у визначенні її мети;

- буде визначено комплекс навчальних методів, дидактичних прийомів та засобів, які забезпечуватимуть реалізацію у нерозривних взаємозв'язках всіх компонентів змісту шкільної географічної освіти згідно розробленої методики їх використання;

- для збереження здоров'я учнів в ході урочної діяльності використовуватимуться не лише спеціальні вправи, а й внутрішня наповнюваність занять.

У відповідності з метою і робочою гіпотезою визначені завдання дослідження:

- вивчити стан проблеми розвитку творчих здібностей учня в теорії та практиці навчання;

- розробити і експериментально апробувати комплекс навчальних методів, прийомів і засобів, посередництвом яких здійснюється процес гуманізації географічної освіти як такий, що забезпечує розвиток творчих здібностей учня в єдності з передачею йому досвіду емоційно-чуттєвого ставлення до світу та формуванням духовності;

- визначити педагогічний інструментарій передачі підростаючому поколінню досвіду емоційно-чуттєвого ставлення до світу;

- знайти шляхи збереження здоров'я учня на уроках географії.

Методологічною основою дослідження виступили: системний підхід, що передбачає гуманізацію географічної освіти як цілісну систему у зв'язку і відношеннях її окремих елементів; провідні ідеї гуманізації шкільної освіти, розвитку творчих здібностей учнів вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів.

Методи дослідження: теоретичний аналіз, анкетування та інтерв'ювання, спостереження, бесіди з учителями та учнями, аналіз, порівняння та узагальнення досвіду роботи шкіл, педагогічний експеримент, аналіз продукції учнівської діяльності, статистична обробка матеріалів дослідження.

Дослідження проводилось в три етапи.

На першому етапі /1988 - 1989 рр./ вивчалась філософська, психологічна і педагогічна література з проблеми дослідження, визначались його мета, предмет та завдання. Аналізувались навчальні плани, програми, підручники, наочні посібники, об'єктивні і суб'єктивні протиріччя процесу гуманізації шкільної освіти.

На другому етапі /1989 - 1990 рр./ розроблялись авторські дидактичні матеріали, які створювали можливість застосування емоційності в процесі гуманізації географічної освіти; знаходились шляхи передачі учням досвіду творчості в нерозривній єдності з досвідом емоційно-чуттєвого ставлення до світу.

На третьому етапі /1990 - 1992 рр./ експериментально перевірялися наукові передбачення, узагальнювались результати дослідження в статтях та окремо виданих брошурами методичних матеріалах, на авторських курсах в містах Києві, Чернігові, Севастополі, Рівному.

Наукова новизна дослідження полягає у:

обґрунтуванні дидактичного принципу емоційності, як: а/ з"єднувальної ланки між природою дитячого пізнання і розвитком творчих здібностей учнів; б/ визначального шляху передачі підростаючому поколінню досвіду емоційно-чуттєвого ставлення до світу та досвіду творчої діяльності; в/ педагогічного засобу збереження здоров'я учня на уроці; визначенні духовності як одного з елементів змісту шкільної освіти, який виникає в процесі її гуманізації та гуманітаризації; створенні міні-єрмітажу - нового навчального методу, який сприяє вирішенню завдань гуманізації освіти.

Теоретичне значення дослідження складає аналіз стану формування творчих здібностей учнів педагогічними засобами, що забезпечують максимально сприятливі умови для виявлення і розвитку задатків і здібностей учня, прийняття його особистісних цілей і запитів; розкриття стимулюючого впливу емоційності на розвиток тих задатків учня, які зумовляють творчу діяльність; виявлення ролі засобів мистецтва, художньої літератури, ігрової діяльності в забезпеченні емоційності світосприйняття і засвоєнні таких елементів змісту шкільної освіти, як досвід емоційно-чуттєвого ставлення до світу, досвід творчої діяльності, духовність; теоретичне обґрунтування авторського методу здійснення навчального процесу - міні-єрмітажу.

Практичне значення дослідження - в розробці для вчителів географії конкретних методичних рекомендацій, які сприяють гуманізації процесу навчання, забезпечують умови для розвитку творчих здібностей учнів; у підборі та створенні дидактичних матеріалів, що допомагають учням засвоїти такі компоненти змісту географічної освіти, як: досвід творчої діяльності, досвід емоційно-чуттєвого відношення до світу, духовність; у визначенні комплексу заходів

з метою збереження здоров'я учня на уроці географії.

Достовірність і вірогідність результатів дослідження забезпечувалась використанням наукових джерел, теоретико-методологічним обґрунтуванням основних позицій дослідження, застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів, адекватних меті і завданням дослідження, поєднанням кількісного і якісного аналізу одержаних фактів, статистичною оцінкою експериментальних даних.

На захист виносяться:

1. Концепція гуманізації шкільної географічної освіти, яка передбачає виявлення і розвиток творчих здібностей учнів.

2. Методика реалізації концепції гуманізації шкільної географічної освіти.

3. Методика оцінки творчих здібностей учнів.

Апробація і впровадження результатів дослідження здійснювалися в чотирьох загальноосвітніх школах третього ступеня Рівненської області. Дані експерименту обговорювались на засіданні секції дидактики обласного відділення Педтовариства України, районного методичного об'єднання вчителів географії /1992, 1993 рр./, в лабораторії географії Інституту педагогіки АІН України /Київ, 1993 р./. Апробація результатів експериментальної реалізації зв'язків здійснювалась шляхом проведення дисертантом авторських курсів на базі інститутів удосконалення вчителів міст Києва, Севастополя, Чернігова, Рівного /1992 - 1993 рр./, а також відкритими уроками на районних, республіканських семінарах, присвячених питанням гуманізації шкільної освіти; виданням методичних посібників, виступів у педагогічній пресі.

Структура дисертації. Робота складається з вступу, двох розділів, підсумків, списку основної використаної літератури і додатків. Дисертація ілюстрована 10 таблицями, 2 схемами, 2 діаграмами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету, гіпотезу та завдання, дана характеристика використаних методів, розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації, її апробацію, сформульовані основні положення, які виносяться на захист.

У першому розділі "Теорія і практика гуманізації географічної освіти" дається теоретичний аналіз гуманізму як системи поглядів у її історичній змінності, а також відображення її в освіті, починаючи з епохи Відродження:

В ході огляду науково-методичної літератури звернута увага на те, що гуманізація шкільної освіти виникла не на голому місці, а впливала з гуманістичних традицій вітчизняної педагогічної думки та гуманістичної спадщини зарубіжної прогресивної педагогіки, що пов'язано з іменами Й.А.Коменського, Д.Локка, Ж.Ж.Руссо, І.Г.Песталоцці, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського.

В Україні особливу опору гуманізація шкільної освіти знаходила в педагогічній практиці В.О.Сухомлинського і як результат впливу його творчості - в педагогічній діяльності О.А.Захаренка, М.М.Палтишева, Ф.І.Павленка і інших.

Впливовим фактором подальшого розвитку вітчизняної педагогіки на шляху гуманізації стала у 80-90-х роках педагогіка співробітництва, що зв'язана з іменами Ш.Амонашвілі, В.Давидова, Е.Дніпрова, В.Зінченка, І.Іванова, В.Ільїна, С.Лисенкової, Л.Нікітіної, Б.Нікітіна, Б.Неменського.

Однак, поставивши завдання створення нової педагогіки, вчителі-новатори не подбали про відповідну методологічну базу, через що їхня енергія набула певного руйнівного характеру.

В останні роки у вітчизняній педагогіці були визначені критерії гуманізму, ситуації його виховання, роль гуманізації в структурі навчально-виховного процесу, предмет гуманістичного виховання учнів. З точки зору вчених О.І.Вишневського, І.М.Журавленка, М.І.Жолдака, Г.О.Онищенка, І.О.Ширшова гуманізм трактується як аспект самовиховання. Такий підхід зводить можливості у визначенні ролі гуманізації в структурі навчально-виховного процесу, обмежуючи її в основному проблемами демократизації.

Інші вчені, В.А.Алексеева, А.Д.Закгейм, В.П.Зінченко, Б.М.Неменський, О.Я.Савченко процес гуманізації в освіті бачать не в зовнішніх ознаках, а в характері світосприйняття і світорозуміння. Гуманізація освіти, на їхню думку, не повинна бути самоціллю. Її призначення стати засобом розвитку творчих здібностей учнів, виховання в них емоційно-чуттєвого ставлення до світу.

В концепції гуманітаризації шкільної освіти, розробленій вченими С.У.Гончаренком та М.І.Мальованим, гуманізація виступає відображенням в освітньому процесі гуманістичних тенденцій у розвитку сучасного суспільства, коли людська особистість визначається найвищою цінністю. Полягає цей процес у рішучому повороті освітнього закладу до особистості учня, у забезпеченні максимально сприятливих умов для виявлення і розвитку його задатків і здібностей на основі поваги і довіри до нього, прийняття його особистісних цілей і запитів.

В цьому плані гуманізація співзвучна завданням гуманітаризації освіти. Однак ці два поняття не тотожні.

Першоосновою, на якій можлива наступна розбудова шкільної освіти, в цій концепції визначено відродження духовності, яка спрямовуватиме освітній процес на формування передусім духовного світу особистості, утвердження духовних цінностей як першооснови у

визначенні мети і змісту освіти¹.

Проаналізувавши ці положення у зв'язку з нашим дослідженням, ми прийшли до висновку вважати духовність одним з невіддільних елементів змісту шкільної, в тому числі географічної, освіти. Тим більше, що шляхи формування її на уроках географії в процесі гуманізації нами уже знайдено.

Однак, ні творчий досвід людства, ні досвід емоційно-чуттєвого ставлення до світу, ні духовність, як складові елементи змісту освіти, не передаються через знання та навички. Для передачі їх знайдено особливий педагогічний інструментарій - емоційність, як один з пріоритетних дидактичних принципів загальної педагогіки, який забезпечує шлях освоєння змісту навчального предмету через його переживання.

Оволодіння гуманітарною культурою, вважає сьогодні значна частина вітчизняних і зарубіжних вчених, вкрай необхідна для професіонала будь-якого напрямку з двох причин: як протидія технократизму мислення і як стимулятор творчості.

Оскільки психологія останньої своєрідна: в моменти натхнення послаблюється логічне мислення і на передній план виходять інші механізми: уява, образне мислення, інтуїція. Образна уява, зокрема, допомагає в процесі вирішення проблеми минати процес мислительної обробки шляхом безпосереднього переходу до інсайту.

Виходячи з цього, мистецтво виступає одним з центральних напрямків гуманізації школи. Підтвердженням цього є педагогічний досвід В.С.Сухомлинського, який був не лише педагогом-теоретиком, учителем-практиком, а й автором 1500 художніх мініатюр-казок,

¹ Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Педагогічна сутність гуманізації шкільної освіти // Рідна школа. - К. - 1994. - № 10. - С.30.

оповідань, легенд, притч, новел, широко використовував у своїй роботі музику, поезію, живопис.

В такому розумінні процес гуманізації шкільної освіти виступає не лише засобом розвитку творчих здібностей, а й засобом розширення сутності поняття змісту освіти, оскільки завдяки дидактичному принципу емоційності наповнює його такими пріоритетними складовими /крім знань, умінь та навичок/, як творчий досвід, досвід емоційно-чуттєвого ставлення до світу, духовність.

В силу того, що концепція гуманізації географічної освіти слабо пов'язана з педагогічною практикою, відзначається невизначеність пріоритетів, шляхи гуманізації географічної освіти як засобу розвитку творчих здібностей учнів продовжують залишатися малодослідженими. Не згрупованими виявляються методичні прийоми та засоби, за допомогою яких появилася б можливість застосовувати дидактичний принцип емоційності як одну з вирішальних умов гуманізації географічної освіти в ході передачі підростаючому поколінню творчого досвіду, досвіду емоційно-чуттєвого ставлення до світу та формування духовності.

Недостатньо досліджені питання збереження здоров'я учня на уроках.

На подолання протиріч, які склалися між теорією і практикою гуманізації географічної освіти, якраз і спрямоване наше дослідження.

У другому розділі "Педагогічні умови гуманізації географічної освіти як засобу розвитку творчих здібностей учня" проаналізовано методи, прийоми та засоби гуманізації шкільної географічної освіти та їх роль в розвитку творчих здібностей учнів, шляхи збереження здоров'я школярів на уроках географії.

Гуманізація географічної освіти вимагає виключення в її зміст

таких компонентів, як: досвід емоційно-чуттєвого ставлення до світу, духовність. Цього ми досягали, використовуючи в навчальному процесі фрагменти мистецтва та художньої літератури, дидактизовані ігри, гумор, засоби сутєсного впливу особистості учителя. З їх допомогою створювали можливість застосування дидактичного принципу емоційності, який сприяв наближенню процесу навчання до природи дитячого світопізнання, створенню педагогічних умов, найбільш сприятливих для розвитку творчих здібностей учнів.

У нас появились ширші можливості для глибокого засвоєння основ географічних знань. До неї ми відносили сформовані географічні образи різного порядку. Вони дозволяли творити ту систему знань, на якій базується творча праця суб'єкта. Формування їх сприяло засвоєнню таких елементів географічної освіти, як: знання, уміння та навички репродуктивного характеру, досвід емоційно-чуттєвого ставлення до світу, духовність.

Засвоєння цих елементів освіти найефективніше забезпечувалось пояснювально-ілюстративними методами, серед яких авторський метод міні-ермітажу. Він апробований автором в школах міст Рівного, Москви, Здолбунова, Володимирця, використовується окремими учителями в Рівненській, Чернігівській, Київській, Одеській областях та в м. Севастополі. Цей метод враховує потяг учнів до самоізоляції під час вивчення нового матеріалу, до яскравого художнього слова, релаксуючої музики.

Серед методичних прийомів та засобів, які забезпечували репродуктивний рівень знань, найчастіше мали місце використання в ході пояснення або розповіді вчителя художніх картин, уривків прозових художніх творів, музики, поезії, дидактизованих казок, гумору.

Застосування їх забезпечувало такі шляхи гуманізації навчаль-

но-виховного процесу на уроці, які а/ наближення завдяки дидактичному принципу емоційності до природи дитячого світосприйняття; б/ появу в учнів позитивних емоцій внаслідок стану психорелаксації; в/ зняття стресів засобами гумору.

На цьому рівні засвоєння змісту географічної освіти відбувався художній розвиток учня як серцевина творчого процесу, необхідний для творчості розвиток уяви, образної пам'яті, почуттів.

Наступний, конструктивний, рівень знань особливо тісно зв'язаний з такими елементами змісту шкільної географічної освіти, як передача учням умінь і навиків конструктивного характеру та досвіду емоційно-чуттєвого відношення до світу. Цей рівень забезпечувався евристичними методами і методом моделювання. Учні вправлялися в способах мислительної обробки інформації, виконували завдання, що вимагали застосування знань в змінній ситуації, самостійного аналізу, порівняння, виділення головного, узагальнення. Допомогали їм в цьому проблемний виклад, вирішення пізнавальних завдань і задач, складання логічних схем, застосування синхронного моделювання, відгадування загадок.

Благотворний вплив на збереження здоров'я учня даних видів діяльності виявляється у виникненні позитивних емоцій в результаті активної пізнавальної діяльності. На основі всього цього забезпечується ефективний розвиток умінь комбінування, реконструювання знань першого рівня з допомогою виділення головного, порівняння, узагальнення.

Визнано, що творчі потенції людини не залежать від об'єму знань. Однак останні розширюють сферу творчої діяльності. Таким чином, зміст досвіду творчої діяльності відносно самостійний. Він відрізняється від способів діяльності, зумовлених уміннями. Відмінність заключається в тому, що способи діяльності, засвоєння

яких формує навички і уміння, можна показати або викласти поелементно, а процедури творчої діяльності не можна показати і розчленити на конкретні видимі кроки. Засвоєння цих процедур потребує особливих засобів і способів.

Зміст цих процедур І.Я.Лернер визначив як зміння: 1. Самостійно переносити раніше засвоєні знання і вміння в нову ситуацію. 2. Бачити нову проблему в знайомій ситуації. 3. Бачити нову функцію об'єкта. 4. Усвідомлювати структуру об'єкта. 5. Пошуку альтернативи рішення чи способу рішення. 6. Комбінування раніше відомих способів вирішення проблемних задач в новій.

В своєму дослідженні ми виходили з того, що елементи змісту географічної освіти при всій їхній відносній замітності тісно взаємозв'язані. Гворча діяльність завжди змістовна. Сама собою вона викликає в людини позитивні емоції. Крім того, останні завжди звернуті нагрі чи інші географічні об'єкти, без знання яких вони неможливі. Таким чином, творчий досвід, як один із елементів змісту освіти, опирається на інші. Передача його учням передбачала формування творчого рівня знань. Говто таких знань і умінь, які здобуті в ході самостійної пошукової діяльності. Досягалися вони евристичними і дослідницькими методами, які стимулювали в учнів потяг до самостійної творчої діяльності.

В ході нашого дослідження з цією метою ми застосовували дидактизовані ігри, зокрема, "Поле чудес", "Що? Де? Коли?", малювання асоціативних малюнків, захист проєктів, відгадування загадок, створення художніх описів географічних об'єктів, конструювання гербів територій.

В ході експерименту було поставлене завдання прослідкувати вплив процесу гуманізації географічної освіти на розвиток творчих здібностей учнів, який реалізовувався в єдності трьох сторін нав-

чання: освітньої, виховної, розвиваючої. Використано рівневу систему вивчення якості засвоєних знань, умінь і навиків та застосування їх, розроблену вченими В.І.Гравинським, Г.Ф.Кумариною, Р.Ф.Кривошаповою.

Згідно цієї системи визначалося три рівні: репродуктивний, конструктивний, творчий. Завдання, які в ході констатуючого експерименту пропонувалися учням з метою перевірки якості їхніх знань, засвоєння умінь та навичок, розвитку творчих здібностей та емоційно-чуттєвого ставлення до світу, відповідали прийнятним критеріям, тобто рівням знань. Рівневі завдання дозволили комплексно виявити результати навчання, розвитку творчих здібностей та емоційно-чуттєвого ставлення до світу.

Під час аналізу результатів знань, умінь, навичок учнів ми використали схему визначення коефіцієнту засвоєння кожного конкретного питання за формулою: $K - \text{коефіцієнт засвоєння конкретного питання в } \% = \frac{\sum R}{\sum M} \cdot 100$, де R - сума реально отриманих елементів знань, M - сума максимально можливих елементів.

Таким чином були відповідно оцінені знання, уміння та навички, досвід творчої діяльності та досвід емоційно-чуттєвого ставлення до світу по кожному з трьох рівнів: репродуктивному, конструктивному, творчому.

Після застосування в експериментальній групі на протязі півріччя сукупності методів, прийомів та засобів гуманізації географічної освіти було проведено підсумковий контрольний зріз. Так само, як і в попередньому випадку, були зняті вихідні рівні експериментальної та контрольної груп не лише по визначенню коефіцієнта засвоєння знань, умінь та навиків, а й по визначенню коефіцієнта вияву в межах кожного рівня досвіду емоційно-чуттєвого відношення до географічних об'єктів, явищ, процесів. Появилась

можливість порівняти результати вхідних та вихідних рівнів обох груп.

Таблиця І.

Констатууючий та підсумковий зрізи в експериментальній та контрольній групах з визначення коефіцієнта засвоєння знань, умінь і навичок

Групи / кількість учнів /	Репродуктивний рівень / коефіцієнт засвоєння /		Конструктивний рівень / коефіцієнт засвоєння /		Творчий рівень / коефіцієнт засвоєння /	
	Рівні		Рівні		Рівні	
	констатууючий зріз	підсумковий зріз	констатууючий зріз	підсумковий зріз	констатууючий зріз	підсумковий зріз
Експериментальна /152 - 149 уч./	79%	85%	51%	69%	17%	41%
Контрольна /155 - 153 уч./	80%	81%	58%	61%	18%	19%

Порівнюючи коефіцієнти засвоєння знань, умінь і навичок експериментальної та контрольної груп, помічаємо суттєву різницю в результатах. Незважаючи на те, що коефіцієнт засвоєння репродуктивних знань, умінь і навичок в констатууючому зрізі контрольної групи виявився дещо вищим, ніж експериментальної, підсумковий зріз останньої вказує на помітну різницю в порівнянні з підсумковим зрізом контрольної /відповідно 85% і 81%/. Це є свідченням того, що застосовані методи, прийоми та засоби гуманізації географічної освіти шляхом їхньої опори на образну пам'ять учня сприяють довготривалості запам'ятовування, правильності та повноті засвоєння.

Різниця між коефіцієнтами підсумкового та констатуючого зрізів експериментальної групи в ході виконання конструктивних завдань склала 18%, в той час, коли в контрольній групі вона досягла лише 3%.

Якісний аналіз учнівських робіт обох груп дозволяє зробити висновок, що процес гуманізації географічної освіти в експериментальній групі зумовлює такі важливі якості знань, як усвідомленість і дієвитість. Свідченням цього є те, що в контрольній групі майже половина учнів дали неповну відповідь на перше завдання конструктивного рівня. Визначаючи причини заблоченості Полісся, вони не зуміли побачити їх першооснову. В той же час в експериментальній групі таких учнів виявилось на третину менше. Помітно менш сформованими виявились уміння і навички учнів контрольної групи: в аналізі кліматичної карти та карти корисних копалин України.

Різниця між коефіцієнтами засвоєння знань, умінь, навичок констатуючого і підсумкового зрізів експериментальної групи в ході виконання завдання творчого рівня склала 24%, тоді як у контрольній лише 1%.

Результати якісного аналізу виконаних завдань дають можливість відзначити, що для знань учнів експериментальної групи більш характерні такі якості, як системність і дієвитість. Ці учні успішніше здійснюють самостійне перенесення раніше засвоєних знань і умінь в нову ситуацію, уміють бачити нову проблему в знайомій ситуації, детальніше усвідомлюють структуру географічного об'єкту, успішніше відшуковують альтернативу рішення чи спосіб рішення.

Таблиця 2.

Результати констатуочого та підсумкового зрізів експериментальної та контрольної груп з визначення коефіцієнта вияву емоційно-чуттєвого відношення до географічних об'єктів, явищ, процесів

Групи / кількість учнів/	Репродуктивний рівень / коефіцієнт вияву емоційно-чуттєвого відношення/		конструктивний рівень / коефіцієнт вияву емоційно-чуттєвого відношення/		Творчий рівень / коефіцієнт вияву емоційно-чуттєвого відношення/	
	Рівні констатуочий зріз	підсумковий зріз	констатуочий зріз	підсумковий зріз	констатуочий зріз	підсумковий зріз
Експериментальна /152 - 149 уч./	1,3%	26%	8,9%	10%	4,5%	60%
Контрольна /155 - 153 уч./	1,2%	3%	1,9%	8,9%	4,8%	5%

Порівнюючи результати експерименту, слід відзначити велику різницю між констатуочим і підсумковим зрізами в експериментальній групі під час виконання репродуктивних і творчих завдань. В першому випадку вона досягає 24,7%, в другому - 55,4%. В той же час в ході виконання завдань конструктивного рівня вона значно менша і складає всього 1,1%. Характерно, що ця тенденція властива також для процесу засвоєння знань, умінь, навичок. Це допомагає встановити безпосередній зв'язок між емоційною сферою учня і засвоєнням знань, умінь та навичок репродуктивного і творчого рівнів.

Різниця ж в результатах експериментальної та контрольної груп засвідчує позитивний вплив визначених методів, прийомів та засобів

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

гуманізації географічної освіти на розвиток емоційної сфери учня, що безпосередньо зв'язано із засвоєнням таких елементів шкільної освіти, як досвід емоційно-чуттєвого ставлення до світу та духовність.

У висновках підбиті підсумки дисертаційного дослідження:

1. В психолого-педагогічній літературі поглиблено розглянуті питання гуманізації шкільної освіти в загальнопедагогічному аспекті, однак в такій же мірі деталізованих теоретичних напрацювань в напрямку гуманізації географічної освіти немає. Відсутні детальні дослідження проблем гуманізації географічної освіти в зв'язку з розвитком творчих здібностей учнів. Це зумовлює те, що загальнопедагогічні ідеї гуманізації освіти фрагментарно втілюються в практику роботи вчителів-географів.

2. Повноцінний розвиток задатків і творчих здібностей учня можливий лише за умов гуманізації шкільної освіти, тобто забезпечення максимально сприятливих умов для виявлення і розвитку його задатків та здібностей на основі поваги і довіри до нього, прийняття його особистісних цілей і запитів, наближення до природи його світопізнання.

3. Процес гуманізації шкільної географічної освіти неможливий без включення в додаток до традиційних компонентів її змісту, знань, умінь та навичок, таких компонентів, як досвід емоційно-чуттєвого ставлення до світу та досвід творчої діяльності.

4. Завдання гуманізації освіти, будучи співзвучними завданням її гуманітаризації, вимагають включення в зміст шкільної освіти такого компоненту як духовність, яка повинна стати першоосновною у визначенні мети і змісту освіти.

5. Передавати учням досвід творчої діяльності необхідно лише в тісному зв'язку з досвідом емоційно-чуттєвого ставлення до

світу та духовність. Інакше в учнів розвиватиметься технократизм мислення, що в майбутньому може принести непоправну шкоду суспільству.

6. Педагогічним інструментарієм забезпечення максимально сприятливих умов для виявлення і розвитку задатків і творчих здібностей учня у нерозривному зв'язку з передачею йому досвіду емоційно-чуттєвого ставлення до світу та формування духовності є дидактичний принцип емоційності, який в процесі гуманізації шкільної географічної освіти стає одним з пріоритетних дидактичних принципів.

7. В комплекс дидактичних прийомів та засобів, які забезпечують цей принцип, входять твори мистецтва та художньої літератури, дидактизовані ігри, елементи гумору, засоби сугестивного впливу особистості вчителя, психо-емоційний вплив кольорів.

8. Специфіка використання художніх засобів на уроках географії зумовила появу авторського методу навчання міні-ермітажу, який стимулює концентрацію уваги учня в стані психорелаксації, зумовленої частковим усамітненням і використанням образної емоційної розповіді вчителя та фонової музики.

9. Для кожного рівня знань /репродуктивного, конструктивного, творчого/ визначені методи навчання, методичні прийоми та засоби, які, забезпечуючи гуманізацію навчально-виховного процесу, сприяли розвитку творчих здібностей учня.

10. В дослідженні доведено, що передумовою розвитку творчих здібностей учнів став художній розвиток як серцевина творчого процесу. Забезпечували його пояснювально-ілюстративні методи навчання, використання в ході розповіді вчителя художніх картин, уривків прозових художніх творів, поезії, музики, дидактизованих казок, гумору, сугестивної особистості вчителя,

колірного фону інтер'єру класу і ін. Їхня гуманізуюча роль на репродуктивному рівні засвоєння знань виявилась в наближенні до природи учнівського світосприйняття, яка тісно зв'язана з образом пам'яті та уявою. Сформовані на цьому рівні образи географічних об'єктів, явищ, процесів стали вихідною основою для завдань конструктивного та творчого рівня.

II. Конструктивний рівень знань забезпечували евристичні методи, які вимагали застосування таких прийомів і засобів, як: проблемний виклад, вирішення пізнавальних завдань і задач, складання логічних схем, застосування синхронного моделювання. Гуманізуюча роль їх виявилась у формуванні позитивних емоцій як результату активної діяльності учня на уроці та у виникненні стану психорелаксації під час здійснення синхронного моделювання. В свою чергу, процес гуманізації на цьому рівні засвоєння знань зумовив розвиток таких важливих для творчої діяльності умінь, як комбінування, переконструювання знань першого рівня з допомогою виділення головного, порівняння, узагальнення, тощо.

12. Творчий рівень знань досягався в ході застосування дослідницьких та евристичних методів, таких методичних прийомів та засобів, як: проведення дидактизованих ігор, малювання асоціативних малюнків, захист проектів, відгадування віршованих загадок, створення художніх описів географічних об'єктів, формулювання гіпотез і ін. Гуманізуюча роль даних методів, прийомів та засобів виявилась у стимуляції позитивних емоцій творчості. Визначені методи, прийоми та засоби гуманізації географічної освіти на цьому рівні засвоєння знань забезпечили розвиток таких процедур творчої діяльності, як: 1. Самостійне перенесення раніше засвоєних знань і умінь в нову ситуацію, 2. Бачення нової проблеми в знайомій ситуації. 3. Бачення нової функції об'єкту. 4. Усвідом-

лення структури об'єкту. 5. Пошук альтернативи вирішення чи способу вирішення.

13. Гуманізація географічної освіти передбачає збереження здоров'я учня на уроці. В ході дослідження апробовано і доведено благотворний вплив на здоров'я дітей спеціальних оздоровчих вправ, які проводились в ході уроку і були спрямовані на збереження зору, постави, розвитку дихальної системи, зняття стресових ситуацій, розвитку моторики пальців рук. Крім цього, збереження здоров'я учня на уроках географії забезпечувалось внутрішньою наповненістю занять, що зумовлювало появу позитивних емоцій у школярів і виключало можливість стресових ситуацій.

14. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальшому дослідженню підлягають питання: відбору гуманітарного компоненту змісту шкільної географічної освіти і реалізації його в навчальній діяльності; зв'язку природничо-наукової освіченості людини з формуванням високої духовності; зв'язку розвитку творчих здібностей учня з формуванням духовності.

Основні положення дисертації відображені в публікаціях автора:

1. Воспитание на уроках географии средством личного поэтического творчества //Материалы Всесоюзного совещания-семинара "География и воспитание личности". - М., 1990. - С.62-65.

2. Мой стереокласс //Учительская газета. - 1990. - № 47. - С.3.

3. Звести храм уроку //Радянська школа. - 1991. - № 7. - С.71-74.

4. Прийди до серця, Україно... Навчальний матеріал до курсу географії України в 9 класі з елементами сугестопедичного навчання, - Рівненське обласне відділення педагогічного товариства УРСР, - 1991. - 270с.

5. Творчество соиздания //Педагогический вестник, Свободная Всесоюзная газета-собеседник. - М., 1991. - № 29. - С.3.

Пальчевский С. С. Гуманизация географического школьного образования как средство развития творческих способностей ученика.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. Специальность: 13.00.01 - теория и история педагогики и 13.00.02 - методика преподавания географии.

Институт педагогики АПН Украины, Киев, 1995.

Защищается методика развития творческих способностей ученика в процессе гуманизации географического школьного образования.

Установлено, что полноценное развитие творческих способностей ученика возможно только при условии гуманизации школьного образования.

Гуманизация препятствует развитию технократизма мышления, способствует сохранению нравственного и физического здоровья ученика.

Ключові слова: освіта, засіб, здібності, досвід діяльності, емоційність, твори мистецтва, оздоровчі вправи, стан психорелаксації, сприятливі умови, моделювання.

Paichunsky S.S. Humanisation of geographical school education as a means of pupil creative abilities development.

Dissertation on receiving a higher degree of a Candidate of Sciences in pedagogics in specialities 13.00.01-theory and history of pedagogics and 13.00.02-methods of teaching geography Institute of Pedagogics of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, 1995.

Methods of pupil creative abilities development in the process of geographical education humanisation are defended.

It is determined that pupil creative abilities development of full value is possible only on condition that school education will be humanise.

Humanisation prevents from technocracy thinking development, further preservation of pupil moral and physical health.

Key words: education, means, abilities, experience, emotion, works of art, solitude, sanitation exercises, psychorelaxation state favourable conditions, modelling.

448884

AB 32.359